

[Erzurum'un Tarihi](#)

[Erzurum'un Coğrafi Yapısı](#)

[Erzurum'un İlçeleri](#)

[Erzurum'un Resimleri](#)

[Erzurum'un Önemli Telefon Numaraları](#)

Erzurum'un Tarihi

Roma istilasından önce, bugün Erzurum'un bulunduğu yerde değişik dönemlerde Karin, Karna, Garin, Karndi ve Kalhak isimli bir şehir bulunduğu tarihi kaynaklara dayanılarak tespit edilmiştir.

M.Ö. 408-450 yıllarında yaşamış olan Bizans İmparatoru II. Teodosinus doğudan gelen İranlı'ların saldırılarına karşı koymak amacıyla bu bölgedeki Erzen şehrinin güney batısında, yeni bir kale ile çevrilmiş bir şehir kurdurdu. Kale o devirde Bizans İmparatorluğunun doğu bölgeleri komutanı olan Antonyus tarafından yaptırılmış ve şehire imparatorun adını izafeten Teodosipolos

denilmiştir.

Kültürü

ERZURUM KALESİ:

İlk inşâ tarihi kesin olarak bilinmeyen Erzurum Kalesi'nin M.S. 5.yüzyılın ilk yarısında Bizanslar tarafından yaptırıldığı tahmin edilmektedir. Tarih boyunca Asurlular, Sasaniler, Persler, Araplar, Romalılar ve Bizanslılar arasında sık sık el değiştiren Erzurum Kalesi, 11. yüzyılda Türklerin eline geçmiştir. İç Kale'de Erzurum'daki ilk Türk-İslâm eserlerinden Saltuk Oğulları dönemine ait Kale Mescidi ve Tepsi Minare bulunmaktadır.

Erzurum Kalesi bulunduğu tepenin üzerinde bir iç kale ile, bunu çevreleyen dış kaleden meydana gelmiştir. Bugün iç kale sağlam kalmış olmasına rağmen, şehri çevreleyen dış kale surlarından hiç bir eser kalmamıştır. Surların dört kapı ile dışa açıldıkları, bugün yerlerinde bulunmayan bu kapıların Tebriz Kapı, Erzincan Kapı, Gürcü Kapı ve Harput Kapısı adlarını taşıdıkları bilinmektedir. Günümüze ulaşan iç kalenin duvar kalınlıkları 2-2,5 m. arasında değişmekte olup, halen sekiz burcu ayakta

durmaktadır.

TEPSİ MİNARE (SAAT KULESİ):

Erzurum Kalesi'nin içinde bulunan Tepsi Minare'ye Saat Kulesi de denilmektedir. Yer yer tahrip olan şerefe gövdesindeki kitabesine göre Saltuklu Emirlerinden Muzaffer Gazi bin Ebü'l Kasım tarafından 12. yüzyılın ilk yarısında yaptırılmıştır.

Minare, sur duvarları hizasına kadar renkli kesme taşlarla örülü kaide üzerinde, tuğla örülü gövdeye sahiptir. Silindirik gövde, aşağıdan yukarıya doğru daralarak yükselir. Şerefeden yukarısı yıkılmıştır. Bu bölüm 1841 ve 1880 yıllarında Avrupaî tarzda ahşap malzeme ile yenilenmiş ve içine saat yerleştirilmiştir. Tepsi Minare, Karahanlı ve Büyük Selçuklu döneminde inşâ edilen minarelerin geleneğini Anadolu'da sürdüren en eski minarelerden biridir. Kule, Kale Mescidi'nin minaresi, aynı zamanda gözetleme kulesi olarak da kullanılmıştır.

KALE MESCİDİ:

İç Kale içerisinde kalenin güney sur duvarlarına bitişik yerdedir. Dikdörtgen planlı mescidin iç düzenlemesi mihraba paralel iki sahındır. Girişte çapraz tonoz, mihrap önünde ise mukarnaslı kasnaklara oturan kubbe ile

örtülüdür. Her iki örtünün doğu ve batısı beşik tonozlarla genişletilmiştir. Mihrabı, yarı dairesel planlı burcun içerisine yerleştirilmiş, yalın bir bezemeye sahiptir.

Düzgün kesme taşla inşâ edilen mescidin kubbeli bölümü dıştan yüksek kasnaklı ve külâhlı bir örtüyle kapatılmıştır. 12.yüzyılın ilk yarısında Saltuklular tarafından yaptırılmıştır.

MEDRESELER

ÇİFTE MİNARELİ MEDRESE:

Erzurum'un sembolü haline gelen Çifte Minareli Medrese'nin kitâbesi olmadığından, yapılış tarihi kesin olarak bilinmemektedir. Selçuklu Sultanı Alaaddin Keykubat'ın kızı Hundi Hatun veya İlhanlı hanedanlarından Padişah Hatun tarafından yaptırılmış olabileceği düşüncesi ile adına Hatuniye Medresesi de denilmektedir. Genellikle 13. yüzyılın sonlarında yaptırıldığı kabul edilmektedir. Osmanlı Padişahlarından 4.Murat'ın emri ile bir süre "Tophane" olarak, daha sonra da "Kışla" olarak kullanılmıştır. 1942-1967 yılları arasında Erzurum Müzesi olarak kullanılan medrese, günümüzde çay bahçesi ve resim sergi salonu olarak kullanılmaktadır. Medrese yaklaşık 35x46 m. boyutlarındadır. İki katlı, dört eyvanlı ve açık avlulu

medreseler grubundandır.

Zemin katta ondokuz, birinci katta ise onsekiz oda bulunmaktadır. Avlu 26x10 m. ölçülerinde dört yönden revaklarla çevrili olup, girişin batısındaki kare mekânın vaktiyle mescid olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır. Zemin katın revakları kalın sütunlar üzerine oturmaktadır. Sütunların çoğu silindirik, dördü sekizgen gövdeye sahiptir. Odalar beşik tonozla örtülüdür.

Medrese'nin bezemesinde kullanılan geometrik motifler, Selçuklu taş süslemesindeki örneklerdir. Bezemenin ağırlık unsuru bitkisel öğelerdir. Palmet ve rumi motiflerin en çok kullanılanıdır ve her ikisi de birbiri ile uyum içindedir.

Çifte Minareli Medrese'nin en önemli yanlarından biri hiç şüphesiz figürlü süslemesidir. Taç kapı taşıntısının her yüzünde süslemelerle kuşatılmış, dört adet pano bulunmaktadır. Panoda palmiye (hayat ağacı), iki başlı kartal ve altta iki ejder figürü yer alır. Güney eyvanın dış duvarlarına bitişik inşâ edilen iki katlı kümbetin gövdesi oniki köşelidir. Kümbetin üstü dıştan külah, içten kubbe ile örtülüdür. Saçağı, süsleme şeritler ve silmelerle bezenmiştir. Dört kollu bir düzenlemeye sahip, cenâzelik kısmı çapraz tonozla örtülüdür. Kümbetin iç malzemesi mermerdir. Süslemeleri Medrese'nin aksine oymadır ve

bitkisel öğelerden oluşmaktadır.

YAKUTİYE MEDRESESİ:

Cumhuriyet Caddesi üzerinde Lala Mustafa Paşa Câmii'nin batısında bulunmaktadır. İlhanlı hükümdarı Sultan Olcaytu zamanında Gazan Han ve Bolugan Hatun adına, Cemaleddin Hoca Yakut Gazani tarafından 1310 yılında yaptırılmıştır.

Anadolu'daki kapalı avlulu medreselerin son örneklerinden biri olan yapı, cepheden dışa taşan taç kapısı ile Çifte Minareli olarak planlanmıştır. Ancak, minareler Çifte Minareli Medrese'de olduğu gibi taç kapı üzerinde değil köşelere yerleştirilmiştir. Ön yüzde geniş kuşaklar halinde mukarnas bitki ve geometrik motifler yer almaktadır. Taç kapının yan yüzlerindeki silme kemerle çevrili nişler içinde sembolik Pars ve Kartal motifleri bulunmaktadır. Ajurlu bir küreden çıkan hurma yaprakları şeklindeki hayat ağacının altında iki pars üzerindeki kartal figürlerinin Orta Asya Türk inancıyla ilgili ifadeleri yansıttıkları görülür. Köşelerde yer alan kalın gövdeli minarelerden biri çok önceden yıkılmış veya hiç yapılmamış, kaidesinin üzeri konik bir külahla kapatılmıştır. Diğerinin ise üst bölümü mevcut değildir.

Dört eyvanlı iç mekânda bulunan dikdörtgen avlunun orta

bölümü mukarnaslı bir kubbe ile, diğer kısımlar ise sivri kemerli beşik tonozlarla örtülüdür.

Anadolu'daki kapalı avlulu medreselerin en büyüğü olan Yakutiye Medresesi plan düzeni, dengeli mimarisi ve iri motifli süslemeleri ile Erzurum'un en gösterişli yapılarından biridir. Günümüzde Türk-İslâm Eserleri ve Etnoğrafya Müzesi olarak kullanılmaktadır.

AHMEDİYE MEDRESESİ:

Murat Paşa Mahallesinde, Murat Paşa Câmii'nin doğusunda bulunmaktadır. Günümüzde câmi olarak kullanılan medrese 1314 yılında Ali oğlu Ahmet tarafından Darül Hadis (Hadis Okulu) olarak yaptırılmıştır.

Kapalı avlulu medreseler grubuna giren yapı küçük ölçüde planlanmıştır. Dikdörtgen şekilli avlunun üzeri tonozla örtülüdür. Süsleme açısından sade olan medrese Selçuklu Medreseleri tarzında inşâ edilmiştir.

KURŞUNLU (FEVZİYE) MEDRESESİ:

Mirza Mehmet Mahallesi'nde aynı adla anılan Kurşunlu Câmii'nin bitişiğinde bulunan medrese Erzurumlu Şeyhülislâm Feyzullah Efendi tarafından 1700 yılında

câmi ile birlikte yaptırılmıştır. Medresenin onüç öğrenci odası bulunmakta olup, odaların üzeri beşik tonozlarla örtülüdür.

ŞEYHLER MEDRESESİ:

Şeyhler Mahallesi'nde aynı adla anılan Şeyhler Câmiî'nin batısında bulunan medrese Müftü Mustafa Efendi tarafından 1760 yılında yaptırılmıştır. Dikdörtgen planlı bir avlu etrafında onbir öğrenci odası bulunmakta olup, odaların üzeri beşik tonozlarla örtülüdür.

KÜMBETLER VE TÜRBELELER

ÜÇ KÜMBETLER:

Anadolu Selçuklu Mezar yapılarının temsilcilerinden üç tanesi bir arada Erzurum'da bulunmaktadır. Kümbetler iki kısımdan oluşmakta olup, alt kısım cenazelik dediğimiz mezar odası, gövde hacminin oluşturduğu üst kısım ise mescid olarak kullanılmaktadır.

A.Emir Saltuk Kümbeti: Üç Kümbetlerin en büyüğüdür. Kesin tarihi bilinmeyen kümbetin 12. yüzyılda Saltuklu Hükümdarı İzzeddin Saltuk adına yaptırıldığı tahmin edilmektedir. Sekizgen planlı olup, üçgen alınlıklarla biten gövdenin devamı şeklindeki silindirik kasnağı ve

kubbemsi külahı ile kendine has bir mimari yapıya sahiptir. Kasnak kısmındaki nişlerin tepeliklerinde çeşitli figürlü bezemeler vardır. Sağlam ve kaliteli taş işçiliği, farklı mimari elemanları ve süslemeleri ile Anadolu'nun en eski anıtsal mezar yapılarından biridir.

B-2. Kümbet: Emir Saltuk Kümbeti'nin güneydoğusunda bulunan silindirik gövdeli kümbet 14.yüzyıla tarihlenmektedir. İçten kubbe dıştan konik külahla örtülü kümbet basit süs unsurları ile bezenmiştir.

C-3. Kümbet: Köşeleri pahlı, yüksek bir kare kaideye oturan kümbet içten kubbe dıştan konik külah ile örtülü olup, oniki köşeli bir gövdeye sahiptir. Cenazelik kısmı olan kümbet 14.yüzyıla tarihlenmektedir.

Üç kümbetlerin yanında bir de kare planlı iki katlı bir kümbet bulunmaktadır. Gösterdiği mimari özelliklerinden dolayı 14.yüzyılda yaptırıldığı tahmin edilmektedir.

GÜMÜŞLÜ KÜMBET:

Kars Kapı semtindedir. Kitâbesi bulunmayan kümbetin 14. yüzyılda yapıldığı tahmin edilmektedir. Kare şeklinde mummyalık, onikigen gövde ve konik külahlı kümbet sade bir görünüme sahiptir.

KARANLIK KÜMBET:

Derviş Ağa Câmii'nin karşısında bulunan kümbet 1309 yılında Sadrettin Türk Beğ tarafından yaptırılmıştır. Pencere ve mihrap nişleri mukarnaslıdır. Kümbet içten kubbe, dıştan konik külah ile örtülüdür.

CİMCİME SULTAN KÜMBETİ:

Cumhuriyet Caddesi üzerindedir. Bu kümbet de silindirik gövdeli ve konik külahlıdır. Muhtelemen 14.yüzyılın başlarında yapılmıştır.

RABİA HATUN KÜMBETİ:

Hasani Basri Mahallesi'nde bulunmaktadır. Mimari özelliklerine göre 14.yüzyılın başlarında yaptırıldığı tahmin edilmektedir. Dıştan onikigen, içten silindirik planlı yapı kadın erenlerden Rabia Hatun'a atfedilmektedir.

HABİB BABA TÜRBESİ:

Ali Paşa Mahallesi'ndedir. Diğer bir adı da Timurtaş Baba olan Habib Baba Türbesini Erzurum'daki askeri komutanlardan Müşir Kemal Paşa 1844 yılında yaptırmıştır. Timurtaş Baba için yaptırılan türbeye dört yıl sonra vefat eden Habib Baba defnedilmiştir. Türbe,

mescid ve mezarların yer aldığı iki bölümden oluşmaktadır.

ERZURUM TABYALARI

Erzurum'un bir ulaşım ve ticaret merkezi olarak taşıdığı değer tarih boyunca bu şehri askeri hedef durumuna getirmiş ve savunma ihtiyacını ortaya çıkarmıştır.

M.S.415 yılında Romalılar tarafından yapıldığı bilinen Erzurum Kalesi; Bizans, İran, Arap ve Türk Devletleri arasında el değiştirdikten sonra, 1514 yılında Yavuz Sultan Selim tarafından Osmanlı topraklarına katılmıştır.

Harp silah ve araçlarındaki gelişmelere, maruz kalınan tehdide paralel olarak, 1821 yılından itibaren Erzurum'u savunmak üzere Tabyalar inşâ edilmeye başlanmıştır.

1821 yılında, bugün şehrin içerisinde kalmış olan Hasan Basri Toprak Tabyası, Erzurum'u çevreleyen üç kuşak halinde tahkimli savunma mevzilerini oluşturan 20 tabyanın ilki olarak yapılmıştır.

Erzurum Valisi Zarif Mustafa Paşa döneminde Topdağı üzerinde Mecidiye Tabya ile Sütünişan Tabya, şehrin güneyinde Büyükkiremitlik Tabya ve bunlar arasında bazı tahkimli mevziler inşâ edilmiştir.

Kırım Harbi sonrasında, Sultan Abdülaziz'in direktifi ile Fosfor Mustafa Paşa başkanlığında teşkil edilen bir komisyon tarafından, Aziziye Tabya ve Küçükkiremitlik Tabya ile bazı iskân ve depolama tesislerinin yapılması planlanmıştır. 1867 yılında başlayan inşaat beş yılda tamamlanmıştır.

Bu inşaat sırasında, Gümüşlü Kümbet (Susuzharmanlar) düzlüğünde yapılmasına ihtiyaç duyulan Tabya 3000 Erzurumlu gönüllünün ücretsiz çalışmasıyla iki yılda bitirilmiş ve Ahali Tabya olarak isimlendirilmiştir.

1877-78 Osmanlı-Rus Harbinde, yapılan hazırlıkların semeresi alınmış ve Rus kuvvetlerinin taarruz azmi Aziziye Tabya'da kırılmıştır.

1880'li yıllarda, Şahap Paşa başkanlığında bir heyet tarafından Erzurum'a doğudan ulaşan yaklaşma istikametlerini kapatacak şekilde yeniden ele alınan tabyalar sistemi, altı grup halinde planlanan 15 yeni tabyanın inşasıyla 1896 yılında tamamlanmıştır.

19.Yüzyılın sonlarında yapılan bu tabyalar; Dumlu kuzeyinde Gürcü Boğazı ile Kireçli Geçidi çıkışlarını kontrol eden Tafta ve Karagöbek Tabyaları,

Kösemehmet Geçidi ve Toy Geçidi ile Hamamdere

Boğazı'nı kontrol eden Çobandede ve Dolangez Tabyaları,

Hamamdere Boğazı ve Toparlak Geçidi ile Pasinler Ovası'nı kontrol eden Uzunahmet Tabya ile güneyindeki Küçük ve Büyük Höyük Tabyaları,

Toparlak Geçidi'ni kontrol eden Ağzıaçık ve güneyindeki Toparlak Tabya ile geçidin çıkışındaki Gez Tabya,

Deveboynu Geçidi'ni kontrol eden Sivişli Tabya,

Palandöken geçidini kontrol eden Büyük ve Küçük Palandöken Tabyaları,

Erzurum çevresinde üç kuşak tahkimli savunma mevzi oluşturan ve hakim arazi kesimleri üzerinde inşâ edilmiş olan Tabyalar; 19.yüzyıldaki imkânlarla, tamamen Türk subay ve mühendisleri tarafından planlanmış ve gerçekleştirilmiştir.

Tabyalar, etrafındaki araziye karşı ateş imkânı sağlaması yanında, cephanelik, dehliz halinde koğuşlar, erzak depoları gibi bütün askeri ihtiyaçları karşılayabilmektedir.

Her biri bölgenin ağır kış şartlarında bile iki bölük ile iki tabur arasında kuvvetin barınmasına müsait olan

tabyalar, gömme ve yarı gömme olarak inşâ edilmiştir.

Tabyaların çoğunluğu yarı çapı 45-90 m. arasında yarım ve tam daire şeklinde toprak yığını görünümündedir.

Koğuş olarak kullanıldıklarında